

KEMI-TORNION AMMATTIKORKEAKOULU

”Kuuntele minua ”

Vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen
tukeminen videoavusteisesti perhetyössä

Marketta Uimaniemi-Honkanen

Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö
Sosiaalialan käytäntöjen kansalais- ja aluelähtöinen kehittäminen
Sosionomi (ylempi AMK)

KEMI/TORNIO 2011

Tekijä:	Marketta Uimaniemi-Honkanen
Opinnäytetyön nimi:	”Kuuntele minua” – Vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen tukeminen videoavusteisesti perhetyössä
Sivuja (+liitteitä):	40 (1)
<p>Opinnäytetyönä tehtävän kehittämishankkeen tarkoituksena oli syventyä tarkastelemaan videoavusteisen työmenetelmän avulla vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen tukemista perhetyössä. Videoavusteisen ohjauksen periaatteena on myönteisen palautteen antaminen ja onnistuneiden vuorovaikutustilanteiden korostaminen ja niiden kautta vaikuttaminen vanhempien vuorovaikutuskäyttäytymiseen.</p> <p>Kehittämishankkeen tavoitteena oli perhetyöntekijän asiantuntijuuden ja osaamisen vahvistaminen vanhempien ja lasten välisen vuorovaikutuksen havainnointiin, ohjaukseen ja tukemiseen. Tavoitteena oli selvittää soveltuuko videoavusteinen työmenetelmä vanhempien ja lasten välisen vuorovaikutuksen tukemiseen perhetyössä. Kokeilin myös käytännössä vuorovaikutuksen havainnoinnin tueksi tekemääni havainnointilomaketta. Tämän lisäksi tarkastelin sitä, muuttuiko perheen vuorovaikutus intervention seurauksena. Teoriaosassa perehdyin varhaisen vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen merkitykseen lapsen kasvussa ja kehityksessä.</p> <p>Kehittämishanke toteutettiin kvalitatiivisena toimintatutkimuksena. Tutkimusmenetelmänä käytin sovellettuna sekä systemaattista että osallistuvaa havainnointia. Aineisto koostui kahdessa asiakasperheessä kuvatuista vuorovaikutustilanteista. Myös vanhemmat havainnoivat kuvattuja vuorovaikutustilanteita perhetyöntekijän lisäksi.</p> <p>Havainnointilomakkeeseen tehdyt merkinnät vuorovaikutuksen osa-alueiden havainnoinneista antoivat systemaattista tietoa intervention vaikuttavuudesta. Havainnointilomaketta voi käyttää myös vuorovaikutuksen osa-alueiden muistilistana. Menetelmä sopii perhetyöntekijän työmenetelmäksi. Perheen ja ennen kaikkea lapsen kannalta vuorovaikutustyöskentelyn tärkein tulos oli kuvatusta tehdyt havainnot ja niiden tuoma hyöty: muutos perheen vuorovaikutuksessa.</p>	
Asiasanat:	Asiasanat: videoavusteinen ohjaus, vuorovaikutus, havainnointilomake

Author:	Marketta Uimaniemi-Honkanen
Title:	“Listen to me” - Supporting the parent-child interaction with video home training in family work
Pages(+appendixes):	40 (1)
<p>The aim of this thesis was to execute a project where I would examine the possibility to support the parent-child interaction with video home training in family work. The guideline for family worker in video home training (henceforward VHT) is to accentuate the positive and successful interactions and thus influence the overall interaction between parent and child.</p> <p>The aim of the project was to test VHT in practice and possibly to develop it into a practical working tool, which the family workers could use on their daily work for observation and guidance in order to support the parent-child interaction. On the basis of the theory, I created an observation form, which was used to support the observation of the films. I also examined if the interactions among the family members changed as a result of the interventions. The theory part discusses the relevance of the early interaction and the attachment relationship to a child’s development.</p> <p>The project was carried out as a qualitative participatory action research. The methods used were adapted systematic observation and participative observation. The material consisted of interactions, which were filmed in two different client families. In addition to the family worker, the parents observed and commented on the filmed interactions.</p> <p>The observation form gave systematic information about the effectiveness of the interventions. The observation form can also be used as a checklist in order to examine if all the relevant features of interaction are covered. The results of the thesis show that VHT is a suitable tool for family workers. The most significant results for the family and especially for the child came from the observations and discussions made on the basis of the filmed interactions because these discussions with the family worker initiated a change in the family’s interaction behavior.</p>	
Key words: Key words: video home training, interaction, observation form	

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1. JOHDANTO	5
2. KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTTAMINEN	6
2.1. Kvalitatiivinen toimintatutkimus	6
2.2. Kehittämishankkeen aineisto ja tutkimusmenetelmät	7
3. VUOROVAIKUTUS	9
3.1. Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus	10
3.2. Minäkäsityksen rakentuminen	12
3.3. Videoavusteinen vuorovaikutuksen tukeminen	13
4. KIINTYMYSSUHDE	16
4.1. Kehitystehtävät ja – haasteet	20
4.2. Vauvan sisäiset työskentelymallit	21
4.3. Laiminlyöty lapsi	22
5. VIDEOAVUSTEINEN OHJAUS PERHETYÖSSÄ	25
5.1. Systemaattinen vuorovaikutuksen havainnointi	25
5.2. Käytännön kokemuksia	26
6. ARVIOINTI	29
7. POHDINTA	32
LÄHTEET	35
LIITE	38

1. JOHDANTO

Kehittämishankkeen tarkoituksena on syventyä tarkastelemaan vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen videoavusteista tukemista perhetyössä. Tavoitteena on perhetyöntekijän asiantuntijuuden ja osaamisen vahvistaminen vanhempien ja lasten välisen vuorovaikutuksen havainnointiin, ohjaukseen ja tukemiseen. Kehittämishankkeen aihe syntyi oman osaamisen ja työn kehittämisen tarpeista. Olen tehnyt lastensuojelun ohjaavaa perhetyötä Ranuan kunnan sosiaalitoimessa noin seitsemän vuotta. Työ on suurimmaksi osaksi lastensuojelun korjaavaa perhetyötä, johon asiakkaat ohjautuvat lastensuojeluilmoituksen ja lastensuojelutarpeen selvityksen kautta. Asiakkuuksista noin kolmannes on ennalta ehkäisevää perhetyötä, johon asiakkaat ohjautuvat joko asiakkaan itsensä suoralla yhteydenotolla tai neuvoloiden, koulujen, sosiaalityöntekijöiden ja päivähoidon ym. viranomaistahojen kautta. Perhetyön perustehtävä on tukea vanhemmuutta ja sitä työstetään jokaisen perheen omista lähtökohdista käsin eri työmenetelmiä käyttäen.

Kehittämistehtävässäni perehdyn varhaisen vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen merkitykseen lapsen kasvussa ja kehityksessä. Vanhemman ja lapsen välistä suhdetta ja vuorovaikutusta tukemalla mahdollistetaan turvallisen kiintymyssuhteen syntyminen ja tuetaan lapsen kehitystä. Voiko perhetyöntekijä edistää vanhemman ja lapsen välistä, lapsen kehitystä tukevaa vuorovaikutusta videoavusteista työmenetelmää käyttäen?

Olen tehnyt jonkin verran videoavusteista vuorovaikutuksen tukemista Ensi- ja turvakodin päihdekuntoutuskoti – Talvikissa sekä muutamissa perhetyön asiakasperheissä. Aikaisemman kokemukseni mukaan havaintojen tekemisen tueksi tarvitaan luettelo vuorovaikutuksen osa-alueista. Kehittämishankkeen tavoitteena onkin tehdä keskeisistä vuorovaikutuksen osa-alueista havainnointilomake helpottamaan systemaattista havainnointia. Tarkoituksena on saada kokemusta sekä havainnointilomakkeen että yleensäkin videoavusteisen menetelmän käyttämisestä perhetyössä.

2. KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTTAMINEN

Kehittämishankkeen tavoitteena on tarkastella videoavusteista vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen tukemista perhetyön työmenetelmänä. Olen kuvannut vanhempien ja lasten vuorovaikutustilanteita ja havainnoinut niitä yhdessä vanhempien kanssa. Kokeilen myös käytännössä teorioiden ja käytännön kokemukseni pohjalta koamaan havainnointilomaketta vuorovaikutuksen havainnoinnissa. Perhetyön kehittämisen kannalta on tärkeää saada kokemusta video-ohjaus-työmenetelmästä ja vuorovaikutuksen systemaattisesta havainnoinnista vanhemmuuden tukemisprosessissa. Perheen ja ennen kaikkea lapsen kannalta tärkeintä on kuvatusista tehdyt havainnot ja niiden tuoma hyöty; muutos vuorovaikutuksessa.

2.1. Kvalitatiivinen toimintatutkimus

Kehittämishanke on kvalitatiivinen toimintatutkimus. (Hirsjärvi ym. 2007, 135 – 157.) Kvalitatiivinen tutkimus antaa mahdollisuuden perehtyä toiminnan merkityksen ymmärtämiseen ja reflektioon (Hirsjärvi ym. 2007, 161). Tutkimusstrategiana käytän toimintatutkimusta, koska se sopii parhaiten työn kehittämisen prosessiin. Toimintatutkimus on tilanteeseen sidottua, yhteistyötä vaativaa, osallistuvaa ja itsereflektoivaa. Siinä pyritään vastaamaan johonkin käytännön toiminnassa havaittuun ongelmaan tai kehittämään olemassa olevaa käytäntöä paremmaksi. (Metsämuuronen 2008, 29.) Toimintatutkimuksen mukaan työn kehittäminen on jatkuva reflektoinnin, havainnoinnin, suunnitelman ja toiminnan prosessi (Heikkinen 2007, 203). Toimintatutkimus on myös yleisnimitys lähestymistavoille, joissa tutkimuksellisin keinoin pyritään vaikuttamaan käytäntöön (Eskola & Suoranta 1999, 128). Toimintatutkimus mahdollistaa toiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuuden ja tutkimuksesta saatava hyöty on heti käytettävissä. Toimintatutkimuksen käsitteellä tarkoitetaan sosiaalista toimintaa, ihmisten yhteistoimintaa. Toimintaan liittyvä tieto on hiljaista tietoa ja toimintatutkimuksen yhtenä tarkoituksena on nostaa tämä hiljainen esille. (Heikkinen 2007, 196 – 197.)

Toimintatutkimukseen sisältyy yhteisöllisyyden sekä tutkijan itsereflektointi. Kemmikin (1994) mukaan toimintatutkimus alkaa usein yhden ihmisen aloitteesta, mutta jatkuu ja laajenee suuremman ryhmän yhteiseksi hankkeeksi (Heikkinen 2007, 206). Toimintatutkimuksessa tutkittavalle selvitetään avoimesti tutkimuksen tarkoitus, pyydetään

heitä yhteistyöhön ja vaikuttamaan positiivisesti tutkittavaan asiaan. Tutkija ei vain ulkopuolisesti havainnoi vaan aktiivisesti vaikuttaa tapahtumiin ja usein jonkun käytännöllisen ongelman ratkaisemiseen. (Eskola & Suoranta 1999, 128 – 129.) Toimintatutkimukseen liittyvän reflektoinnin osat koostuvat toteutuksesta sekä kokonaisuudessaan tavasta tuoda ko. työmenetelmä hallitusti perhetyön työkentälle.

Tutkimus pyritään tekemään mahdollisimman objektiivisesti, mutta se mitä tutkija pitää tärkeänä vaikuttaa siihen, mitä ja miten hän havainnoi ja lähestyy aihetta. Kvalitatiiviseen tutkimukseen vaikuttaa tutkijan oma arvomaailma. (Hirsjärvi ym. 2007, 157.) Eskolan ja Suorannan (1999, 18) mukaan tutkimussuhde on yksi sosiaalisen olemisen ja kanssakäymisen muoto. Se eroaa arkisesta kanssakäymisestä siinä, että olennaisten asioiden pitäisi olla epäselviä, jotta mitään olennaista ei jäisi itsestäänselvytenä havainnoimatta. (Eskola & Suoranta 1999, 18.) Tutkijalta vaaditaan herkkyyttä ja taitoa kuulla tutkittava asia sellaisenaan ilman tulkintoja.

2.2. Kehittämishankkeen aineisto ja tutkimusmenetelmät

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetään yleensä tutkimusmenetelmiä, joissa kohdeyhmien näkökulmat aiheesta tulevat parhaiten esille. (Hirsjärvi ym. 2007, 160.) Tutkimuksen aineisto hankintaan todellisissa tilanteissa havainnoiden ja keskustellen, aineistoa voi myös tarkentaa lomakkeilla ja testeillä (Hirsjärvi ym. 2007, 160). Aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena omassa kontekstissään (Alasuutari 2007, 157).

Kehittämishankkeen tutkimusmenetelmänä käytin sovellettuna sekä systemaattista että osallistuvaa havainnointia ja aineisto koostui asiakasperheissä kuvatuista vuorovaikutustilanteista. Havainnointi toteutui aidoissa asiakastilanteissa vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta tukemalla havainnointilomakkeen avulla sekä muita kirjallisia muistiinpanoja tekemällä. Kehittämishankkeen aikana osallistuin sekä työnkehittäjän että työroolini kautta tilanteisiin.

Havainnointi jaetaan systemaattiseen ja osallistuvaan havainnointiin. Systemaattinen havainnointi on tarkasti jäsenneiltyä ja havainnot pyritään tekemään ja tallentamaan systemaattisen tarkasti. Systemaattisen havainnoinnin apuna käytetään sitä varten kehiteltyjä apukeinoja. Hirsjärven ym. (2007) mukaan tunnettuja ovat mm. listat, joissa on lue-

teltu toiminnot ja havainnoijan tehtävänä on merkitä, esiintyykö listassa nimetty piirre jonkin ajanjakson kuluessa tai kuinka monta kertaa jokin piirre esiintyy. Näissä voidaan käyttää myös arviointiskaaloja (erinomainen, hyvä keskimääräinen, huono), joiden avulla saadaan laadullisia kuvauksia ko. tarkkailtavasta piirteestä. (Hirsjärvi ym. 2007, 209 – 211.)

Osallistuvasta havainnoinnista on kysymys silloin, kun tutkija on fyysisesti läsnä tutkimustilanteessa. Siitä voidaan erottaa eri asteita sen mukaan, mikä rooli tutkijalla on. (Kananen 2009, 69.) Goldin (1969) jakaa osallistuvan havainnoijan roolin täydelliseen havainnoijaan, havainnoijaan joka osallistuu, osallistuja joka havainnoi, täydelliseen osallistujaan. Osallistuja, joka havainnoi- roolissa kohde on tietoinen havainnoinnista. Siinä informaatio voi olla sekä suullista että näköhavaintojen perusteella saatua. (Laitinen 1998, 42.) Laitinen (1998) puhuu osallistuvasta havainnoinnista ymmärtävänä sosiologian menetelmänä. Havainnoijan pyrkimyksenä on ymmärtää tutkimansa ilmiön merkitys havainnoimalla tutkittavien ulkoista käyttäytymistä (Laitinen 1998, 24 - 25). Ymmärtäminen mahdollistuu, kun tutkija on osallisena tutkimuskohteen elämässä. Pitkäkestoinenkaan asiakassuhde ei varmista perhetyöntekijälle ja tässä tapauksessa myös tutkijalle riittävän ymmärryksen saamista aiheesta. Tutkimukseni ei siis tuota totuutta aiheesta vaan tavoitteena on avata ”väylä” perhetyön osaamisen syventämisestä vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen tukemisen osalta.

Kehittämishankkeen kohderyhmänä on kaksi perhetyön asiakasperhettä, joissa työskennellään vanhempien ja lasten vuorovaikutuksen tukemiseksi. Aineiston kerääminen tehdään asiakkaan kotona videoimalla vuorovaikutustilanteita ja analyysi katsomalla kuvattut tilanteet yhdessä vanhemman kanssa. Näiden lisäksi nostan esiin joitakin muita asiakastilanteita, joissa olen käyttänyt video-ohjausta työmenetelmänä.

Martti Grönforsin (2007) mukaan on tavallista, että tutkija tekee oman roolinsa avulla havaintoja tutkimastaan kohteesta. Tutkijan ja tutkittavan välinen vuorovaikutus on dialogia, johon tutkimusasetelma ei voi olla vaikuttamatta. (Grönfors 2007, 151.) Vuorovaikutus tapahtuu kohteen ehdoilla. Tutkijan vaikutus tapahtumien kulkuun pitäisi olla vähäistä tai sitä ei pitäisi olla ollenkaan. (Grönfors 1985, 93.) Myös Hirsjärvi ym. (2007) pitävät havainnoinnin haittapuolena sitä että, havainnoija saattaa vaikuttaa tilanteen kulkuun (Hirsjärvi ym. 2007, 208 – 209.)

3. VUOROVAIKUTUS

Ihmisen koko eliniän jatkuva kehitys ihmisenä perustuu vuorovaikutukseen, tärkeimpiä jokapäiväiseen elämäämme ja elämänlaatuamme vaikuttavia tekijöitä on vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa (Ojala & Uutela 1993, 5,11). Jokainen suhde ihmisten välillä sisältää mahdollisuuden vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi (Lahikainen & Pirttilä & Backman 2004, 13). Rakentava vuorovaikutus tasaveroisten aikuisten välillä syntyy toisiaan kunnioittavien ihmisten sellaisesta kanssakäymisestä, johon sisältyy halu ymmärtää tilanne myös toisten näkökulmasta. (Ojala & Uutela 1993, 5.)

Saarisen (2001,49) mukaan hyvä vuorovaikutus perustuu itsehavainnointi- ja tunneälytaitoihin, se on mm. yksilön omien tunteiden havaitsemista, mieltäjohteiden hallintaa, empaattisuutta ja joustavaa ongelmanratkointia (Lehtonen 2008, 25). Vuorovaikutus koostuu tunteista, tahdosta, ajattelusta ja toiminnasta. Ihmisten käyttäytyminen puolestaan riippuu yhteiskunnassa vallitsevista olosuhteista, arvoista ja normeista, jotka ovat sidoksissa aikaan, paikkaan ja kulttuuriin ja joiden antamaa taustaa vasten vuorovaikutus on selitettävissä ja ymmärrettävissä. (Ojala & Uutela 1993, 12.)

Sosiaalinen vuorovaikutus jaetaan välilliseen ja välittömään vuorovaikutukseen. Välittömällä sosiaalisella vuorovaikutuksella tarkoitetaan sitä, kun ihmiset ovat kasvotusten kuulo- ja näköetäisyydellä toisistaan. Tällöin he voivat tehdä suoraan havaintoja toisesta ja reagoida toiseen kokonaisvaltaisesti. Välillisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa osapuolten välillä on fyysistä etäisyyttä, esimerkkinä nettikeskustelu. (Lahikainen & Pirttilä-Backman 2004, 13.) Sosiaalinen vuorovaikutus on käsite, jolla kuvataan ihmisten keskinäistä suhdetta ajallisesti etevänä prosessina (Lahikainen & Pirttilä-Backman 2004, 11). Erving Goffman määrittelee sosiaalisen vuorovaikutuksen tapahtumaksi, jossa kaksi tai useampia ihmisiä on fyysisesti läsnä toistensa kanssa. Goffmanin mukaan vuorovaikutuksen ymmärtäminen ei perustu vuorovaikutustilanteen sosiaaliseen kontekstiin, vaan on jaetun läsnäolon luoma sosiaalinen tilanne sellaisenaan. Vuorovaikutuksen sääntöihin hän liittää puheenvuoron vaihtumisen ja keskeyttämisen, fyysisen läheisyyden sääntelyn ja puhuttelun eri muodot, esim. intiimin tai formaalin puhuttelun välillä. Samat vuorovaikutuksen säännöt vallitsevat kaikissa konteksteissa. Goffmanin mukaan ihminen viettää suurimman osan valvellaoloajastaan fyysisen läsnäolon leimaamisissa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. (Peräkylä 2001, 349 - 350.)

Vuorovaikutustapahtuma on itsenäinen tieteellisen tutkimuksen kohde, josta käytetään nimitystä, vuorovaikutusjärjestys. Yksi vuorovaikutusjärjestyksen peruspiirteitä on kasvokkaisissa tilanteissa tapahtuva kanssakäymisen evidentinalinen luonne. Peruspiirteenä on se, että yksilön teot ja ulkoinen olemus toimivat joka hetki todisteena hänen statuksestaan, sosiaalisista suhteistaan ja intentioistaan. Muut läsnäolijat käyttävät tätä evidenssiä päättelynsä pohjana muodostaessaan kuvaa, mitä vuorovaikutuksessa olevat ihmiset ovat toisilleen. (Peräkylä 2001, 349 - 350.)

3.1. Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus

Goffman puhuu vuorovaikutuksesta päämäärähakuisena, jokaiseen vuorovaikutustilanteeseen liittyy hänen mukaansa tavoite (Peräkylä 2001, 349 - 350). Ajatusta voi jatkaa koskemaan lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta, vuorovaikutustapahtuman päämääränä on aikuisen taholta tukea lapsen kasvua ja kehitystä, lapsi kehittyy vuorovaikutuksessa. Vanhempi-lapsi vuorovaikutustilanteessa vanhemmalla on enemmän valtaa, mutta myös vastuu vuorovaikutustapahtumasta ja sen seurauksista (Ojala & Uutela 1993, 5). Tähän teorian liittyy havainnointilomakkeen kohta 3.10 (liite1).

Lapsi opettelee sosiaalista vuorovaikutusta aluksi lähes kokonaan ensisijaisen hoitajan sa, yleensä äidin ja isän kanssa (Lahikainen & Pirttilä-Backman 2004, 23). Lapsen kehityksen kannalta on tärkeää, että vanhemman lapselle lähettämät sanattomat ja sanalliset viestit ovat johdonmukaisia, jotta lapsi tietää, mihin viestiin hän vastaa. Viestien johdonmukaisuus on toimivan sosiaalisen kanssakäymisen edellytys. (Lahikainen & Pirttilä-Backman 2004, 23.) Vanhemman ilmeiden ja eleiden tulee olla yhtenäiset puheen kanssa (Arajärvi 1999, 45 – 49).

Mirjam Kalland jakaa (2004) Robert Emdeä (1989) mukailleen lapsen vuorovaikutukselliset tarpeet neljään osa-alueeseen:

- 1.) Suojeleva vuorovaikutus, jolla tarkoitetaan vanhemman kykyä turvata lapsen fyysinen ja psyykinen eloonjääminen. Se näkyy jo raskausaikana, kun äiti muuttaa elintapojaan vauvan hyväksi ja jatkuu lapsen eri ikävaiheen erityisinä tarpeina. Teini-ikäiseltä esim. kielletään päihteet ja pidetään huolta kotiintuloajoista. Vanhempien tehtävä on myös suojata lapsen psyykkistä kehitystä valvomalla mitä lapsi kussakin kehitysvaiheessa kohtaa. (Kalland 2004, 121.) Vanhemman tehtävä on huomioida lapsen ikä- ja

kehitystaso tarpeiden huomioimisessa, toiminnassa ja vuorovaikutuksessa, kts. havainnointilomakkeen kohdat 3.6, 3.7, 3.8, 3.9 (Liite 1).

2.) Fysiologisia tarpeita tyydyttävä ja säätelevä vuorovaikutus, jolla tarkoitetaan ruokaa, lepoa, vaatetusta ja hygieniaa. Sääteilyllä tarkoitetaan vauvan tarpeiden rytmittämistä, strukturoimalla vauvan arjen, äiti auttaa lasta löytämään oman rytmin. Lapsen kasvaessa sääteily on voimakkaampaa, kun pidetään kiinni ruokailuista ja nukkumaanmenoajoista. (Kalland 2004, 121.)

3.) Tunteiden tavoittelemisen ja säätelyn tarve. Vauvalle on tärkeää se, keneltä hän saa hoivaa ja miten se tapahtuu. Mekaaninen hoiva ei riitä, vaan vauva tarvitsee hoivaajan, joka on valmis jakamaan vauvan kokemuksia. Mirjam Kalland nostaa esille Mirja Sinkosen (2002) ajatuksen siitä, että vauva tarvitsee saman äidin samankaltaista hoivaa päivästä toiseen kehittyäkseen turvalliseksi. Sternin (1985) ja Alvarezin (1997) mukaan vauvan myönteisten tunteiden jakaminen ja aloitteiden rikastuttaminen ovat tärkeä osa varhaista vuorovaikutusta. (Kalland 2004, 121.) Vanhemman tehtävä on rauhoittaa lasta ja muokata hänen oloaan paremmaksi. Winnicottin (1971) mukaan varhaisvaiheen tärkeimpiä vanhemmuuden tehtäviä on lapsen fyysinen ja psyykinen kannattelu, jolla tarkoitetaan vanhemman tapaa käyttää kosketusta ja syliä lapsen rauhoittamisessa. Kannateltu lapsi pysyy tarpeineen ja tunteineen aikuisen mielessä, lapsen ei tarvitse huolehtia itse itsestään. Lapsi tarvitsee kokemuksia tunteiden ulkopuolisesta säätelystä, jotta hänellä kehittyisi kyky itsesääteilyyn. (Kalland 2004, 122.) Lapsi tarvitsee tunnetilansa sääteilyyn hoitajalta tunnevasteen, lapsi löytää äidin vastauksesta, tulkinnan tunnetilaansa. Hoivan avulla äiti viestii lapselleen lapsen tunnetilan ymmärtämistä ja sen hallintaa, tämä auttaa lasta kestävämmän, mieltävämmän, nimeävämmän ja merkityksellistämään hallitsemattomia tunteitaan. Riittävän hyvä äiti peilaa osuvasti lapsen tunteen intensiteettiä, osoittaen ymmärtävänsä lasta ja jakavansa tunteen tämän kanssa. (Hautamäki 2001, 56.) Nämä lapsen vuorovaikutukselliset tarpeet liittyvät havainnointilomakkeen kohtiin 2, 2.7, 3.2, 10.1 ja 10.2 (liite1).

4.) Lapsen kehitystä tukeva vuorovaikutus. Vanhemmat luovat lapselle tilaa kehittyä, toimimalla vaistomaisesti lapsen kanssa askeleen edellä. Vanhemmuuden tärkeimmät tehtävät, lapsen kehityksen ennakoiminen ja lapsen kehityksestä nauttiminen luovat mahdollisuuden lapsen myönteisen itsetunnon kehitykseen. (Kalland 2004, 122- 123.) Tähän liittyy havainnointilomakkeen kohdat 1, 8.1 ja 9.1 (liite1).

3.2. Minäkäsityksen rakentuminen

Minäkäsitys on sosiaalinen ilmiö, opimme tuntemaan itsemme vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa ja minäkäsityksemme vaikuttaa puolestaan sosiaaliseen käyttäytymiseemme (Helkama & Myllyniemi & Liebkind 2004, 361). Ihmisen käsitys itsestä rakentuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa (Lahikainen & Pirttilä-Backman 2004, 6.) Seppäsen (2001) mukaan ihmisten välinen katse rakentaa subjektien välistä vuorovaikutusta ja sosiaalista sidosta, se myös rakentaa vuorovaikutuksessa olevien minuutta (Lehtonen 2008, 55).

Minäkuva on ihmisen käsitys siitä, kuka ja mikä hän on. Käsitys itsestä alkaa muotoutua, kun lapsi kykenee havainnoimaan ympäristöään. Käsitys itsestä, yksilöidentiteetti tai minäkuva kehittyy varhaislapsuudesta lähtien sosialisatioprosessin ja vuorovaikutuksen tuloksena. Se koostuu fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista ominaisuuksista ja kyvyistä, jotka ihminen tiedostaa itsestään toisilta saamansa palautteen ja omien kokemustensa perusteella. Minäkuva koostuu ajatuksista, käsityksistä ja arvioinneista, jotka kohdistuvat ihmiseen itseensä. Lapsi kokee itsensä hyväksytyksi ja kehityskelpoiseksi, mikäli vanhempien antama palaute tukee tätä käsitystä. Sosiaalisen ympäristön laajentumisessa lapsen elämään tulee vanhempien lisäksi muita tärkeitä ihmisiä, joiden kautta käsitys itsestä muovautuu. (Ojala & Uutela 1993, 23 – 24.)

Vuorovaikutuksen laadulla on keskeinen merkitys sekä ihmisen käsitykselle itsestään että hänen käyttäytymiselleen vuorovaikutuksessa. Myönteinen vuorovaikutus ylläpitää ja parantaa itseluottamusta. (Ojala & Uutela 1993, 27.) Se, miten vanhemmat tulkitsevat lapsen ilmeitä ja eleitä, säätelee lasta, ohjaa lapsen kehityksen suuntaa ja nopeutta. Vanhemmat voivat yli- tai aliarvioida lapsen käyttäytymistä ja siten voimistavat tai vähentävät kehityksen eri osa-alueita.

Minän kehitykseen liittyy itseluottamus, itsetunto ja luottamus ihmissuhteisiin. Kahden - kolmen kuukauden iässä lapselle syntyy syvä tunne omasta ydinminuudesta. Vuorovaikutus on muutaman kuukauden iässä toistoa, liioittelua ja saman teeman muuntelua. Lapsi kokee, että yhdessä toisen kanssa voi saavuttaa enemmän kuin yksin. Tämä on perustana syvälle inhimilliselle tunteelle ja antaa mahdollisuuden kiintymykseen. Seitsemän – yhdeksän kuukauden iässä lapselle tulee halu ymmärtää muita ihmisiä ja tulla itsekin ymmärretyksi. Tämä luo pohjan yhteenkuuluvaisuuden tunteelle. 15 – 18 kuu-

kauden iässä lapsi oppii kielen. Positiivisia kokemuksia kokenut lapsi on iloinen, uskaltava, naurava ja uusille asioille herkästi reagoiva. Leikki-ikäisen lapsen uteliaisuus on oleellinen voimavara ja motivaatiolähde kehityksen kannalta. Tiedon halu ja tarve uuden löytymiseen samoin kuin pyrkimys hallita itselle tapahtuvia asioita ovat kasvun edellytyksiä ja motivaatiolähteitä. Onnistumisen ja pystyvyyden tunne on perustana omanarvontunteelle ja itseluottamukselle. (Arajärvi 1999, 45 – 49.)

3.3. Videoavusteinen perheohjaus

Videoavusteinen perheohjaus, Video Home Training (VHT) on alun perin kehitetty Hollannissa 1980-luvulla tukemaan perheitä, joilla on ongelmia lasten ja vanhempien vuorovaikutussuhteissa. Hollannista tämä suosittu ja paljon käytetty työmenetelmä leviittyi muualle maailmaan. Vanhempien ja lasten välisten vuorovaikutussuhteiden tukemiseen ja edistämiseen kehitetty videoavusteisen perhe- ja vuorovaikutusohjauksen (VHT/VIG) toi ja kehitti Suomen oloihin 1990-luvun alussa Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL). Menetelmä käytetään, kehitetään ja ohjaajia koulutetaan MLL:n Kuntoutus- ja kehittämiskeskus Huvituksessa. (Videoavusteinen perhe- ja vuorovaikutuksen ohjaus 2008.)

Videoavusteisen perheohjauksen taustalla on sosiaalisen oppimisen teorit, kognitiiviset mallit, kiintymyssuhdeteorit sekä kehityspsykologiset, systeemiteoreettiset ja käyttäytymisterapian lähestymistavat (Lehtonen 2008, 78). Videoavusteisessa perheohjauksessa on viitteitä myös ratkaisukeskeisestä menetelmästä (Lehtonen 2008, 141). Ratkaisukeskeisessä työssä fokus on tulevaisuudessa ja asiakkaan omien voimavarojen löytymisessä (Furman & Ahola 1993, 25 - 42).

Videoavusteisella perheohjauksella pyritään myönteisellä ja perhelähtöisellä videointityöskentelyllä vahvistamaan vanhemmuutta (Lehtonen 2008, 14 - 16). VHT:llä pyritään positiivisten vuorovaikutuskontaktien lisääntymiseen ja vanhempien kasvattajantaitojen löytymiseen vuorovaikutusanalyysin avulla. (Lehtonen 2008, 65 – 66.) Työskentely aloitetaan perheen määrittämästä tavoitteesta tai nimeämästä ongelmasta. Perheen arjen tilanteita kuvataan ja työntekijä etsii nauhalta sellaisia kohtia joissa vanhemmat käyttävät myönteistä tapaa ratkaista tilanteita. Työntekijä katsoo valikoimansa kohdat perheen kanssa ja antaa niistä rakentavaa palautetta perheelle. Menetelmä toistetaan tarpeen mu-

kaan. Kuvattua katsottaessa osapuolten välinen puhe ei ole tärkeintä, huomio kiinnitetään myös nonverbaaliseen viestintään, eleisiin, ilmeisiin ruumiin kieleen. (Lehtonen 2008, 65 – 66.) Videoinnilla on mahdollista tallentaa ja havainnoida vuorovaikutuksen nopeasti vaihtuvia tilanteita sekä nonverbaalista viestintää (Lehtonen 2008, 163). Tähän teoriaan liittyy havainnointilomakkeen kohdat 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.7 (liie1).

Videoavusteisen perheohjauksen on voimavarakeskeinen työmenetelmä, jonka avulla voidaan tarkastella perheen arjen tilanteita ja etsiä niistä vahvuuksia, onnistumisia (Lehtonen 2008,47). VHT - menetelmän peruseriaatteita on koko työskentelyn aikainen myönteinen ilmapiiri (Lehtonen 2008, 141). Myönteiseen ajatteluun pääsee niin, että alamme toistuvasti antaa asioille myönteisiä merkityksiä, vähitellen alamme myös toimia myönteisten mielikuvien ohjaamina. Lehtosen (2008) mukaan tärkeää on se mihin uskomme ja mikä on mielestämme totta. (Lehtonen 2008, 144.) Hyvien ja toimien vuorovaikutustilanteiden huomioimisen kautta myös vuorovaikutuksessa kehitystä vaativat tai puuttuva vuorovaikutus tulee huomioiduksi rakentavasti. Myönteisen palautteen jälkeen positiivisten asioiden määrä lisääntyy, vanhempien itseluottamus paranee, tapahtuu voimautumista. (Lehtonen 2008, 156 - 161.)

VHT- menetelmää sanotaan lyhytkestoiseksi, tulokselliseksi ja taloudelliseksi. Video Home Training nähtiin alkujaan nimenomaan perhetyön työmenetelmänä, mutta nykyisin sitä käytetään eri viitekehyksistä käsin erilaisina sovelluksina. Sen rinnalle on kehitetty Video Interaction Guidance (VIG), voimavarasuuntautunut työmenetelmä muuhun kuin perheiden kanssa tehtävään työhön. Suuntauksesta erkani myös systeemiseen perheterapiaan, varhaislapsuuden tutkimuksiin ja yksilön henkilökohtaisiin vahvuuksiin painottuva Maria Aartsin kehittämä Marte Meo- menetelmä. (Lehtonen 2008, 65 – 67.)

Lehtosen (2008) mukaan VHT työskentelyssä työntekijä vastuttaa ja ohjaa vanhempia (Lehtonen 2008, 115). Ohjaaminen lähtee myönteisyydestä, korostetaan onnistuneita tilanteita ja vahvistetaan hyvää toimintaa. Postmodernissa asiantuntijuudessa asiantuntijuus ja vastuu ovat tasapainossa vanhempien ja työntekijän välillä. Työntekijä kantaa kuitenkin kuvaustilanteesta kokonaisvastuun, mutta antaa tilaa vanhemmille ja heidän asiantuntijuudelleen. Työntekijän vastuulla on myös hyvästä ilmapiiristä huolehtiminen sekä vanhempien tukeminen ja kannustaminen työskentelyyn. VHT:n mukainen työskentely ei ole yksittäisten tilanteiden läpikäymistä vaan todellista yhteistyötä, pitkäjänteistä ja tavoitteellista toiminnan arviointia. Tavoitteet ja työskentelyn lopettaminen

tapahtuu yhteistyössä vanhempien kanssa. (Lehtonen 2008, 120 – 122.) Lehtolaisen (2008, 193 -194) tutkimuksen mukaan videoavusteista perhetyömenetelmää käytettäessä asiakas voimaantuu, itsetunto vahvistuu, itsetuntemus lisääntyy, myönteinen minäkuva vahvistuu ja vanhemmuustaidot lisääntyvät.

VHT vaatii, niin kuin mikä tahansa työmenetelmä käyttäjältään vastuullisuutta, eettisyyttä, hienotunteisuutta sekä myönteisen kuvan merkityksen ymmärtämisen ihmisen voimaantumiseen (Lehtonen 2008, 191). Sarasteen (1980) mukaan kuvien katsojan ennakoasenne, mieliala ja harjaantuneisuus kuvien katseluun voi vaikuttaa siihen, mitä kuvissa nähdään. Kuvat vaikuttavat suorasti ja epäsuorasti sekä välittömästi että viiveellä katsojaan. (Lehtonen 2008, 54.)

4. KIINTYMYSSUHDE

Varhaisten ihmissuhteiden vaikutusta yksilön myöhempään kehitykseen on pyritty ymmärtämään ja kuvaamaan englantilaisen psykiatrin John Bowlbyn kehittämässä kiintymyssuhdeteoriassa (Sinkkonen & Kalland 2001, 7). Bowlbyn (1962/1982) mukaan kiintymyssuhdeteoria tutkii vauvan tai lapsen kiinnittymistä aikuiseen ja sitä kuinka vanhempi omalla toiminnallaan vaikuttaa tämän suhteen laatuun (Kalland 2001, 198). Kiintymyssuhdeteorian ja sen sovellusten avulla tutkitaan sitä, missä määrin varhaiset kokemukset vaikuttavat myöhempään elämässä selviämiseen. Teoria nostaa lapsen työskentelyn keskiöön, lapsen tarpeiden tunnustamisen ja kunnioittamisen. Tämä vuorovaikutuksen osa-alue liittyy havainnointilomakkeen kohtaan 3.5 (liite1).

Vauvan ja äidin välinen kiintymyssuhde kehittyy jo raskausaikana. Orastavan kiintymyssuhteen merkinä äiti suojelee vauvan kehitystä muuttamalla elämäntapojansa vauvan hyväksi. Ulkoiset muutokset kertovat äidin psyykkisestä valmistautumisesta äitiyteen. Vanhemmat luovat vauvastaan sisäisen mielikuvan, representaation. Vanhempien omista varhaisista kokemuksista ja vauvan syntymisen aikaisesta elämäntilanteesta riippuen mielikuva voi olla joko myönteisesti tai kielteisesti väritynyt. (Kalland 2004, 123.) Raskausaikana vauva valtaa äidin ajatukset, hän huolehtii sikiövauvan terveydestä ja valmistautuu lapsen syntymään. Puutteellinen valmistautuminen lapsen syntymään voi olla merkki varhaisesta kiintymyssuhdehäiriöstä, kysymyksessä voi olla äidin haluttomuus tai kyvyttömyys ryhtyä äidiksi. (Kalland 2001, 200.)

Bowlbyn (1969/1982) mukaan lapsi kiinnittyy hoivaajaansa vaiheittain;

1.) Ensimmäisessä vaiheessa vauva orientoituu toista ihmistä kohti ja hakee katse- ja kehokontaktia. Itkemällä ja hymyilemällä hän tavoittelee aikuisen huomiota. Vauvan ja äidin katsekontaktissa vauva kokee olevansa hyvä ja huolenpidon arvoinen. Vauvan tyytyväisyydestä ja halukkuudesta olla katsekontaktissa, äiti tuntee tyytyväisyyttä ja kokee olevansa kyllin hyvä äiti. (Kalland 2001, 201.) Kts. havainnointilomakkeen kohdat 2.2 ja 2.7 (liite1).

2.) Toisessa vaiheessa lapsi orientoituu valikoidusti toista ihmistä kohti, hän viestii erilailla vanhemmilleen kuin muille. Lapsi voi katsekontaktin avulla tarkistaa vanhemmiltaan onko oikein jutella vieraan kanssa tai onko oikein tarttua leluun. Ympäröivä maailma on tullut osaksi vuorovaikutusta. Lapsi tarvitsee turvallisen aikuisen apua maail-

man tutkimisessa, vanhempi ja lapsi tutustuvat tähän maailmaan yhdessä jaetun huomion kautta. (Kalland 2001, 201 - 202.) Nämä liittyvät havainnointilomakkeen kohtiin 7, 8, 8.1, 8.2 (liite1).

3.) Kolmannessa vaiheessa lapsi katkaisee leikkinsä säännöllisesti tarkistaakseen onko vanhempi paikalla ja tulee syliin ”tankkaamaan” rakkautta. Hän käyttää vanhempia turvallisen perustanaan ja vierastaa muita. Vanhempi lapsi ei enää ehkä vierasta, mutta hänen tulee käyttäytyä varautuneemmin muiden aikuisten kanssa kuin kotona ollessaan. (Kalland 2001, 202.)

4.) Neljännessä vaiheessa lapsen ollessa n. neljä vuotias, vanhempi ja lapsi muodostavat tavoitteellisesti ohjatun neuvottelusuhteen. Lapsi ja vanhempi oppivat neuvottelemaan molemminpuolisesti asioista, esim. säännöistä. Lapsi kehittyy vähitellen yhteistyökyykyisemmäksi, hän on oppinut luottamaan, että aikuisen lupaukset pitävät. Hänen ei tarvitse taistella saadakseen huomiota, eikä hän vaadi enää välitöntä tarpeiden tyydyttämistä. Howen ym. (1999) mukaan lapsi on tähän mennessä muodostanut kiintymyssuhteen työmallin, johon kuuluu käsitys itsestä, käsitys häntä hoivaavista aikuisista sekä käsitys vuorovaikutuksesta itsen ja toisen välillä. (Kalland 2001, 202 - 203.)

Vauvan eloonjääminen ja sosialisatio edellyttävät pitkäaikaista kiinnittymistä ja kiintymistä hoitajaan (Kalland & Sinkkonen 2001, 19). Kiintymyssuhde muotoutuu lapsen reaktioina äidin tapaan hoivata, ilmaista tunteita ja ymmärtää lasta. Turvallisen kiintymyssuhteen perustana on äidin sensitiivisyys eli kyky ja herkkyys vastata lapsen viesteihin. (Punamäki 2001, 180 – 181.)

Kiintymyssuhde on pohjana sille, miten lapsi arvioi omaa itseään (itsensä arvostus, ansaitsenko huolenpitoa vai olenko arvoton ja kelvoton), toisia ihmisiä (ovatko he luotettavia vai epäluotettavia), sekä vuorovaikutusta oman itsen ja muiden välillä (kannattaako minun ilmaista tunteita vai ei). (Sinkkonen & Kalland 2001, 7 – 9.) Lapsen varhainen kiintymyssuhde hoitajaansa vaikuttaa lapsen sosioemotionaaliseen kehitykseen ja myöhemmin aikuisiässä hänen tunnesuhteisiinsa. Kiintymyssuhteella tarkoitetaan sitä, että lapsi reagoi myönteisesti toiseen ihmiseen, tuntee olonsa turvallisemmaksi ja onnellisemmaksi lähellä tätä ja etsii tältä turvaa tuntiessaan pelkoa. Kiintymyssuhteessa lapsi saa myös opastusta siitä, kuinka uusissa tilanteissa tulee toimia. (Himberg & Jauhiainen 1998, 52.)

Kaikki lapset kehittävät kiintymyssuhteen ensisijaiseen hoitajaansa, mutta kiintymyssuhteen laatu vaihtelee. Mary Ainsworthin (1978) mukaan vanhempien ja lasten välillä on kolme erilaista kiintymyssuhdetta:

- 1.) turvallinen
- 2.) turvattomasti kiintyneet – välttelevät
- 3.) turvattomasti kiintyneet – ristiriitaiset ja vastahankaiset. Main & Solomonin (1990) mukaan jäsentymätön kiintymys. (Himberg & Jauhiainen 1998, 53.)

Turvallisesti kiintyneen lapsen tarpeet on tyydytetty ja hän saa turvaa ja hellyyttä. Lapselle syntyy käsitys, että hän on rakastettava, hän uskaltaa osoittaa avoimesti myönteiset ja kielteiset tunteensa ja käsittelee ne yhdessä aikuisen kanssa. (Himberg & Jauhiainen 1998, 53.) Tämä liittyy havainnointilomakkeen kohtiin 10.1 ja 10.2, emotionaalinen vastavuoroisuus ja aloitteellisuus (liite 1). Ainsworthin ja hänen tutkijaryhmänsä kehittämän ns. Infant Strange Situation – kiintymyssuhde tutkimusmenetelmän mukaan turvallisen kiintymyssuhteen omaavat lapset ovat oppineet luottamaan äitinsä saatavilla oloon. Ensimmäisinä ikävuosinaan he ovat oppineet käyttämään äitiä turvana tutkiesseen maailmaa ja tekevät niin myös vierastilanteessa. Lapset viestivät tunnetiloistaan selvästi ja suorasti olettaen, että äiti reagoi asianmukaisesti heidän sen hetkiseen hoivan tarpeeseen. Luottavaisten lasten äidit reagoivat sensitiivisesti, nopeasti, johdonmukaisesti ja asianmukaisella tavalla lapsen viesteihin. Kts.havainnointilomake kohta 3.4 (liite 1). (Hautamäki 2001, 36.) Turvalliseen kiintymyssuhteeseen kuuluu äidin kyky kestää ja ottaa vastaan etenkin lapsen vaikeita ja kipeitä tunteita. Fonagyn ja Targetin (1997) mukaan aikuisen tehtävänä on auttaa lasta hallitsemaan, tunnistamaan, nimeämään ja kestämään erilaisia tunnetiloja. (Hautamäki 2001, 58).

Turvattomasti - välttelevästi kiintynyt lapsi on oppinut, ettei hän voi luottaa saavansa hoitajaltaan lohdutusta. Hän ei uskalla ilmaista kielteisiä tunteitaan, koska ne saattavat saada aikuisen vihastumaan tai torjumaan hänet entistä jyrkemmin. Hoitajat jättävät huomioimatta erityisesti lapsen kielteiset tunteet ja toisaalta he saattavat lohduttaa lasta silloin, kun tämä ei tarvitsisi erityistä lohtua. Näissä tapauksissa hoitajan sosiaaliset taidot, erityisesti empatiantaito, on heikosti harjaantunut. (Himberg & Jauhiainen 1998, 53.) Turvattomasti – välttelevästi kiintyneet lapset eivät ole oppineet käyttämään äitiä turvapesänään, he pyrkivät välttämään tarvitsevuutensa osoittamista erityisesti kielteisten tunteidensa ilmaisua. Hautamäen (2001) tuo esille Ainsworthin havainnot, joiden

mukaan välttelevien lasten äidit olivat johdonmukaisesti epäsensitiivisiä lapsen viesteihin nähden lapsen ensimmäisenä elinvuonna. Kun äiti ei ole saatavilla, lapsen on kehitettävä muita keinoja säädellä tunnetilaansa. Lapsen on myös varmistettava riittävä läheisyys äitiinsä. Lapsi voi muuntaa omaa käyttäytymistään kiintymyssuhdejärjestelmää vaimentamalla tai tehostamalla. (Hautamäki 2001, 36 – 37.)

Jos lapsi kokee aggressiivista tai muuta johdonmukaista hylkimistä sen ihmisen taholta, jolta hänen pitäisi saada turvaa, hän voi vaimentaa kiintymyssuhdekäyttäytymistään kääntämällä huomionsa ensisijaisesti muihin asioihin. Laiminlyödyt lapset voivat myös vääristää tunneilmaisujaan ylimyönteiseen suuntaan, jos näin voi hetken pitää yllä äidin huomiota. Jos lapsella on ensimmäisinä vuosinaan vaikea muodostaa käsitystä oman toimintansa ja äidin reaktion välisestä yhteydestä, hänen kiintymyssuhdejärjestelmänsä saattaa ylivirittyä. (Hautamäki 2001, 36 – 37.) Hän kohdentaa koko huomionsa kiintymyksen kohteena olevaan henkilöön. Ylivirittyneestä tilan seurauksena lapsen tarkkaavaisuus kognitiiviselle syy-seuraussuhteita koskevalle informaatiolle vähenee, episteeminen avaruus pienentyy ja tilanteiden älyllinen tutkiminen ja jäsentäminen vähenevät. Leikki-ikäisenä hänen mielialansa vaihtelee psyykkisesti kietovan ja provokatorisen, uhkaavan ja uhmaavan käyttäytymisen välillä. (Hautamäki 2001, 40.)

Jäsentymättömästi kiintyneiden lasten vanhemmat ovat usein passiivisia suhteessa lapseensa ja käyttäytyvät epäjohdonmukaisesti häntä kohtaan. Ha saattavat käyttäytyä välinpitämättömästi silloin, kun lapsi ilmaisee läheisyydenhalunsa, mutta ovat vastaanottavaisia lapsen kielteisille tunteille. Tästä johtuen lapsi herättää vanhempien huomion usein negatiivisella käyttäytymisellä. (Himberg & Jauhiainen 1998, 53.) Jäsentymättömästi kiintyneet lapset eivät ole vielä vuoden iässä kyenneet organisoimaan strategiaa miten hallita äitinsä vaikeasti ennakoitavia ja monimutkaisia vuorovaikutustapoja (Hautamäki 2001, 37).

Margareta Berg Broden (1991) kuvaa vanhemman herkkyyttä huomata ja tulkita oikealla vastauksella ja ajoituksella vauvan viestejä. Turvallisen kiintymyssuhteen syntymiseksi vauvan viesteihin tulee vastata ennakoitavissa ja johdonmukaisella tavalla (Kalland 2001, 203). Lapsen tunnetilan havaitseminen ja siihen vastaaminen on tärkeää. Winnicottin (1971), Bionin (1962) ja Sternin (1985) mukaan äiti kykenee kehonsa lämmöllä sekä liikkeidensä ja puheensa rytmillä tavoittelemaan, peilaamaan, kannattelemaan ja säätelemään vauvansa tunnetilaa. Turvallinen perusta tarkoittaa, että vanhem-

pi on lapsen käytettävissä, antaa turvaa ja lohdutusta silloin kun lapsi kaipaa sitä. (Kalland 2001, 203.) Vanhempi asettaa vauvan tarpeet omien tarpeidensa edelle (Kalland 2001, 199). Lapsen ensimmäisen vuoden aikana oppimansa mallit tunteiden ilmaisusta, vuorovaikutuksesta ja syy-seuraussuhteista ovat tärkeitä myöhemmän kehityksen ja psyykkisen selviytymisen kannalta (Punamäki 2001, 197). Tähän teoriaan liittyy havainnointilomakkeen kohdat 2.6, 3.3, 3.5 ja 10.1 (Liite1).

Mitä nuoremmasta lapsesta on kyse, sitä enemmän hän tarvitsee hoitajansa tukea turvallisuudentunteensa ylläpitämiseksi. Bowlbyn mukaan turvalliseksi olonsa tuntevalla lapsella on halua ja kykyä tutkia ympäristöä. (Hautamäki 2001, 23.) Lapsi kokee olonsa turvalliseksi, jos hän kokee että häntä hoitavat aikuiset yrittävät ymmärtää hänen todellisuutta ja antavat hänelle tilaa ilmaista kaikenlaisia tunteitaan. Tämä turvallisuuden tunne vaikuttaa hänen ihmissuhteisiin myös aikuisena. (Sinkkonen & Kalland 2001, 11.)

Hautamäki nostaa esille Van Ijzendoorn ym. (1991) näkemyksen, jonka mukaan lapsen kiinnittyminen äitiin ja isään näyttää heijastuvan erilaisina persoonallisuuden piirteinä. Kiinnittyminen äitiin näyttää heijastuvan lapsen persoonallisuuden joustavuuteen ja keskittymiskykyyn ja kiintymyssuhde isään heijastuu enemmän lapsen sosiaaliseen kompetenssiin, osaamiseen ja vertaissuhteisiin. (Hautamäki 2001, 33.)

4.1. Kehitystehtävät ja -haasteet

Lapset kohtaavat kiintymyssuhteesta riippuen erilaiset kehitystehtävät ja -haasteet kasvunsa ja kehityksensä aikana, mutta kullakin on omat tyypilliset voimavaransa ja vahvuutensa selvitä niistä. (Punamäki 2001, 180.)

Kiintymyssuhde vaikuttaa lapsen kognitiiviseen, emotionaaliseen ja sosiaaliseen kehitykseen kunkin ikäkauden kehityshaasteiden ja lapsen voimavarojen ja haavoittuvien alueiden kautta. Toiset lapset tarvitsevat ja vaativat enemmän kannustusta kuin toiset lapset. Kiintymyssuhteen laadusta riippumatta jokaisella lapsella on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Crittendenin (1988b, 1996) mukaan varhaisessa vuorovaikutuksessa lapsi oppii kiintymyssuhdemallien mukaisia tapoja selvitä haasteista ja uhkista. Turvallinen kiintymyssuhde antaa lapselle mahdollisuudet hyvään elämään, mutta ei takaa sitä.

Välttelevästi ja ristiriitaisesti kiinnittyneillä on omat heikkoutensa, mutta myös omat vahvuutensa, joita vanhemman pitää tukea. Main & Solomonin (1990) mukaan jäsenytymätön kiinnittyminen liittyy selvimmin myöhempään psykopatologiaan. (Punamäki 2001, 177.) Lapsen ensimmäisen vuoden aikana oppimansa mallit tunteiden ilmaisusta, vuorovaikutuksesta ja syy-seuraussuhteista ovat tärkeitä myöhemmän kehityksen ja psyykkisen selviytymisen kannalta (Punamäki 2001, 197).

Hautamäki (2001) kuvaa Waddingtonia (1957) mukailleen lapsen kehityksen etenemiseksi, jossa ympäristö tarjoaa tietyt alkuehdot ja väljät puitteet, muttei yksiselitteisesti määrää kehityksen suuntaa. Eri mahdollisuudet, jotka Hautamäki (2001) nimeää kehityspoluiksi, kulkevat aluksi lähekkäin, jolloin ne kaikki ovat kehittyvän yksilön mahdollisuuksia. Lopulta polun valinta syntyy yksilön ja ympäristön välisessä vuorovaikutussuhteessa. Tiettyjen ehtojen vallitessa kehityksellinen polku voi haaroittua ja valmistaa siirtymää toiselle polulle. Siirtymät voivat liittyä yksilön kehittyviin ajattelullisiin valmiuksiin tai uusien kehitystehtävien tuomiin vaatimuksiin ja mahdollisuuksiin. Tärkeää on äidin tai muun ensisijaishoitajan kyky tukea ja virittää, ikään kuin haastaa (havainnointilomake kohta 9.1) lapsen kehittymässä olevia valmiuksia ja potentiaalista kehitysvyöhykettä vuorovaikutuksessa. (Hautamäki 2001, 51.)

Olosuhteiden säilyessä samoina kehityksellinen jatkuvuus on mahdollista, mutta olosuhteiden muuttuessa myös kiintymyssuhde voi muuttua. (Hautamäki 2001, 52.) Muutoksen mahdollisuuden ja suunnan määrittelee lapsen kehitystä suojaavien tekijöiden määrä suhteessa kehitystä vaarantaviin tekijöihin. Hautamäen (2001) mukaan merkittävät ympäristön muutokset saattavat aiheuttaa kiintymyssuhteen muutoksia, esim. vanhempien avioero, sisaruksen syntymä jne. (Hautamäki 2001, 51.) Perheolojen ja lapsen tärkeiden ihmissuhteiden säilyminen likipitään samanlaisina takaavat parhaiten lapsen pysymisen vakaammin suotuisalla kehityspolullaan (Hautamäki 2001, 53).

Varhaisessa ja intensiivisessä ihmissuhteessa opitut sisäiset mallit läheisyydestä, turvasta ja omasta arvosta ovat melko pysyviä ja ohjaavat lasta uusissa tilanteissa ja kehityshaasteissa (Punamäki 2001, 175). Avoimen ja joustavan informaationkäsittelytyylin avulla ihminen voi etenkin kehityksen taitepisteissä kehittää edelleen kiintymyssuhdestrategiaansa ja päivittää malleja, jota hänellä on suhteessa vanhempiinsa. (Hautamäki 2001, 40 - 41).

4.2. Vauvan sisäiset työskentelymallit

Vuorovaikutus vanhemman ja vauvan välillä tapahtuu hoito- ja hoivatilanteissa, mm. syöttämisessä, vaipanvaihdoissa ja leikkihetkissä. (Havainnointilomake kohta 4.) Vuorovaikutustapahtumat jättävät vauvan mieleen muistijälkiä ja kun ne toistuvat riittävän samankaltaisina syntyy yleistyksiä eli prototyyppisiä, representaatioita. Näissä lyhyissä, korkeintaan muutaman sekunnin mittaisissa hetkissä on kysymyksessä molemminpuolisesta tunteiden, kiihtymyksen, motivaation tai läheisyyden säätelystä. Representaatioista muodostuu suurempia kokonaisuuksia ja vuorovaikutustapahtumalle syntyy käsi-kirjoitus, jonka jälkeen ne muuttuvat vauvan sisäisiksi työskentelymalleiksi. Lapsen työskentelymalliin sisältyy muistikuvia ja odotuksia sekä hyvässä vuorovaikutuksessa syntynyt luottamus kommunikoinnin voimaan ja äidin saatavilla oloon. Jäsentyneet, hoivaa ja turvallisuutta sisältävät sisäiset työskentelymallit luovat lapsen maailmaan järjestystä ja ennakoitavuutta ja vapauttavat voimavaroja ympäristön tutkimista varten. (Sinkkonen 2001, 155.)

Turvallisesti kiinnittynyt lapsi on avoin uusille kokemuksille (Punamäki 2001, 182) ja hän kykenee sopeuttamaan käytöksensä joustavasti olosuhteiden mukaan (Sinkkonen 2001, 156). Lapsi pitää kiinni omaksumistaan selviytymisstrategioista eli työskentelymalleista sitä tiukemmin mitä vaikeammat ja traumaattisemmat lapsen kasvuolosuhteet ovat olleet. (Sinkkonen 2001, 156.)

4.3. Laiminlyöty lapsi

Pieni lapsi tarvitsee kasvuun ja kehitykseen pysyviä ihmissuhteita ja niiden katkokset voivat olla vauvan kehityksen kannalta riskitekijöitä. Lapsi on kauan riippuvainen vanhempiensa suojelevasta hoivasta ja ellei hän saa sitä riittävästi, hänen terve kehityksensä vaarantuu. (Sinkkonen & Kalland 2001, 7 – 9.) Ericksonin ja Egelandin (1996) tutkimusten mukaan emotionaalisesti laiminlyödyt lapset ovat ensimmäisinä kouluvuosinaan sosiaalisesti syrjäänvetäytyviä, heidän tarkkaavaisuutensa on huono ja he ovat tiedollisesti oman tasonsa alapuolella (Glaser 2001, 70). Tutkimusten mukaan emotionaalinen deprivatio, epäsensitiivisyys ja tunkeutuva hoiva vaikuttavat lapsen kehitykseen. Weinbergin ja Tronickin (1998) tutkimuksissa äidin masennus aiheuttaa vauvoilla kehityksen hidastumisen tiedon, käyttäytymisen ja tunteiden alueella (Glaser 2001, 71.)

Perry & Pollardin (1998) mukaan lapsen kokemat uudet ärsykkeet tulee olla turvallisia, hoivaavia, ennustettavissa, toistuvia, niitä tulee olla vähän kerrallaan ja niiden tulee mu-
kailla vauvan tai lapsen kehitysvaihetta (Glaser 2001, 77). Cicchetin & Toth (1995) se-
kä Postin ym.(1994) mukaan lapsuudessa saadun huonon kohtelun ja sekä myöhemmäs-
sä lapsuudessa että aikuisiällä ilmenevien sosiaalisten, emotionaalisten, käytöksellisten
ja kognitiivisten sopeutumisvaikeuksien ja varsinaisen psykopatologian välillä on yhte-
ys (Glaser 2001,69).

*Lapsen laiminlyönti ja ympäristöärsykkeiden puute aivojen kehityksen
kriittisten vaiheiden aikana voi johtaa pysyvästi heikentyneisiin kognitiivi-
siin kykyihin (Glaser 2001, 77).*

Myös Batesonin (1979) mukaan aivojen varhaiskehitykseen sisältyy herkkyyskausia,
jolloin erityiset kokemukset vaikuttavat aivojen kypsymiseen. Kokemukset ovat olen-
naisia aivojen säännönmukaisen kehityksen kannalta, mutta vahingolliset kokemukset
aiheuttavat haittaa. Herkkyyskausina haavoittuvuuden ja tarpeen, mutta myös uuden
mahdollisuuden “ikkuna” on avoinna. Näinä herkkyyskausina Bernsteinin (1989) mu-
kaan lapsen aivojen kehitykseen vaikuttavat ensisijaisen hoitoympäristön tarjoamat po-
siitiiviset ja epäedulliset tai vahingolliset sosiaaliset ja ihmisten väliset vuorovaikutus-
suhteet. (Glaser 2001, 75 - 76.) Ympäristön vaikutukset muovaavat aivojen varhaiske-
hitystä, näihin kuuluu myös pahoinpitely ja laiminlyönti. Kasvavan lapsen aivot saavat
kokemuksia, joilla on merkitystä lapsen tulevan kehityksen ja toimintakyvyn kannalta.
Ympäristötekijät välittyvät lapselle hänen ensisijaisen hoitajan tai hoitajien kautta. (Gla-
ser 2001,73 - 74).

Ja edelleen Fonagyn ym. 1997a ja O`Connorin ym. 2000 tutkimuksissa on saatu näyt-
töä turvattoman kiintymyssuhteen ja käytöshäiriöiden, tarkkaavaisuuden sekä kognitii-
visen kehityksen ongelmien välisistä yhteyksistä, mutta Sinkkosen (2001, 162) mukaan
niiden täsmällinen luonne on toistaiseksi epäselvä. Hänen mukaan yksinkertaiset syy-
seuraussuhteet eivät päde kehityksen psykopatologian alueella, vaan varhaisen vuoro-
vaikutuksen ongelmien ja traumojen vaikutukset myöhempään kehitykseen riippuvat
monista tekijöistä (Sinkkonen 2001, 147).

Intervention tavoitteena on ehkäistä häiriöiden syntymistä, edistää turvallisen kiintymyksen kehittymistä ja joissakin tapauksissa tarjota mahdollisuus entistä parempien kiintymyssuhteiden kehittymiseen (Sinkkonen 2001, 171). Tärkeää on löytää ne kehitykselliset ja perhedynaamiset voimavarat, jotka edistävät turvattoman kiintymyssuhteen muuttumista turvalliseksi. Kiinnittymisen jatkuvuutta selittävät kokemusten kohutuullisuus ja ympäristön muuttumattomuus, äiti – lapsi suhteen vastavuoroisuus (havainnointilomake kohta 3.1 liite 1.) ja lapsen oma aktiivisuus sekä yksilölliset kehitysmekanismit.(Punamäki 2001, 175.) Turvallinen kiintymyssuhde säilyy turvallisena suotuisissa oloissa, stressaavat ja traumaattiset kokemukset voivat vaikuttaa siihen, että turvallisesti kiinnittyneestä lapsesta tulee turvaton.(Punamäki 2001, 175 – 176).

Lohdullinen tieto alan ammattilaisille on Hautamäen (2001, 59) näkemys siitä, että lapsen varhaisvuosiin liittyvä kokemus edes yhdestä häntä varauksettomasti rakastaneesta henkilöstä voi tarjota suojan vaikeatkin alkuehdot täyttävälle kehityspolulle.

5. VIDEOAVUSTEINEN OHJAUS PERHETYÖSSÄ

Videoavusteinen vuorovaikutuksen tukeminen- työmenetelmän avulla tuetaan vanhemmuutta myönteisen kannustamisen kautta. Sen periaatteena on nostaa esille positiiviset vuorovaikutustilanteet ja tukea vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta myönteisen kautta. Aikaisempi kokemukseni perusteella vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kuvaaminen ja kuvausmateriaalin läpikäyminen vanhemman kanssa vaatii luottamuksellisen työntekijä - asiakas suhteen ja muutaman kerran toiston ennen kuin vanhemmat alkavat työstää asiaa. Vanhemmuus on henkilökohtainen ja herkkä asia, työntekijältä vaaditaan siten myös herkkyyttä ja hienotunteisuutta lähteä työstämään sitä yhdessä vanhempien kanssa. Perheet eivät aina suostu videotyöskentelyyn vaikka se olisi työntekijän mielestä käyttökelpoisin työmenetelmä ko. tilanteessa. Kuvattavana ja havainnoinnin kohteena olo voi olla jännittävää, mikä kyllä yleensä työskentelyn edetessä vähenee.

Asiakkaan on sisäistettävä vuorovaikutustyöskentelyn idea, jotta muutos olisi mahdollinen. Yksistään työntekijän puhe siitä, miten pitäisi toimia, ei riitä. Kuvatun katsominen motivoi asiakasta muuttamaan vuorovaikutusta lapsen hyväksi. Vanhemmat kokevat videotyöskentelyn omaksi prosessikseen, koska heitä kuvataan lapsen kanssa ja he itse havainnoivat työntekijän kanssa vuorovaikutusta. Perhetyössä perheet tavataan pääasiassa perheen kotona, koti kuvauspaikkana on luonteva sekä perheelle tutut arjen tilanteet madaltavat kynnystä kuvaukseen osallistumisesta ja antaa osaltaan hyvät lähtökohdat tasavertaiselle ja luottamukselliselle yhteistyölle. (Lehtonen 2008, 139.)

Työskentelyssä työntekijällä on positiivinen, arvostava ja kannatteleva ote. Äitiä tuetaan huomaamaan ja ymmärtämään vauvan vuorovaikutusaloitteet, vahvistetaan vauvan ja äidin yhteyttä (hymyt, katsekontakti, ääntely, jokeltelu), vauvaa ihastellaan yhdessä vanhemman kanssa ja annetaan tietoa lapsen iänmukaisista tarpeista ja käyttäytymisestä.

5.1. Systemaattinen havainnointi

Olen koonnut havainnoinnin tueksi lomakkeen vuorovaikutuksen keskeisistä osa-alueista (liite1.) Havainnointilomakkeen avulla kaikki keskeisimmät vuorovaikutuksen osa-alueet tulee huomioitua ja havainnoinnit tulee kirjattua systemaattisesti lomakkee-

seen. Havainnointilomake auttaa myös tavoitteiden asettamisessa ja muutoksen seuraamisessa. Havainnointilomakkeen tekemiseen olen saanut vaikutteita useista alan asiantuntijoiden pitämistä koulutuksista, aiheeseen liittyvästä teoriatiedosta ja tutkimuksista sekä työkokemuksista. Tämän vuoksi havainnointilomakkeen tekemisen helpoin osio oli kirjoittaa vuorovaikutuksen osa-alueet luetteloksi lomakkeeseen. Lomakkeen tekemisen aikoihin sain Talvikista vinkin ryhmitellä luettelossa mainitut asiat otsikoittain tunteiden yhteensovittamisen ja kognitiivisuuden alle sekä muistutuksen havainnoida yleistä tunnelmapiiriä.

Havainnointilomakkeen vaikein asia oli sopivan mittariston valitseminen kuvaamaan ja mittaamaan vuorovaikutuksen osa-alueen esiintymistä vuorovaikutustapahtumassa. Ensimmäisessä versiossa mittarina olivat plussat kuvaamassa vuorovaikutuksen esiintymistä ja miinukset kuvaamassa niiden puuttumista. Toisessa versiossa mittarina toimivan huolen vyöhykkeistön (Arnkil 2004, 220) oli tarkoitus kuvata kunkin vuorovaikutusalueen kehittyneisyyttä. Vuorovaikutuksen osatekijöiden toimivuutta oli tarkoitus mitata havainnointilomakkeen huolen vyöhykkeistön kohdalle, asteikolle 1/ei huolta - 7/suuri huoli. Havainnointilomakkeen huolen vyöhykkeistön oli tarkoitus olla työntekijän väline jäsentää lapsen, nuoren, perheen tilanteesta kokemaa huolen astetta ja omien auttamismahdollisuuksien riittävyttä sekä lisävoimavarojen tarvetta. (Arnkil 2004, 220 – 225.) Huolen vyöhykkeistön mukaan ottaminen olisi ollut videoavusteisen ohjauksen periaatteen vastaista, se olisi nostanut esiin vuorovaikutuksesta huolen aiheet. VHT-menettelyn perusajatus on päinvastainen, siinä lähdetään onnistuneiden ja positiivisten vuorovaikutustilanteiden kautta tukemaan hyvää vuorovaikutusta ja vanhemmuutta.

Muutin havainnointilomaketta niin, että mittarin kohdalle tulee päivämäärä jolloin ko. vuorovaikutuksen osa-alue on havainnoitu. Työntekijä katsoo kuvatun etukäteen ja etsii sieltä positiiviset vuorovaikutustilanteet, jotka otetaan esille havainnoidessa kuvattua yhdessä vanhemman kanssa. Työskentelemisen suunta ja tavoitteiden asettaminen tapahtuu lomakkeessa esiintyvien kehittymistä vaativien/ puuttuvien osa-alueiden perusteella. Koko työskentelyn ajan jatkuva myönteinen ja positiivinen kannustus ja onnistuneiden vuorovaikutustilanteiden esiin nostaminen ovat VHT- menetelmän tärkeimpiä periaatteita.

Intervention vaikuttavuuden arviointi on osa vanhemmuuden tukemisprosessia. Vuorovaikutuksen muutos mitataan vanhempien itsensä ja työntekijän tekeminä havainnoin-

teina kuvatusta videosta ja ne merkitään havainnointilomakkeeseen. Intervention vaikutavuus ja muutos saadaan näkyville kun vuorovaikutusta havainnoidaan useamman kerran ja tuloksia verrataan keskenään. Havainnointilomake antaa systemaattisuutta mittaukseen, muutos on luettavissa ja se on luotettavampaa kuin muistin varaan jäänyt tieto. Jos muutosta ei tapahdu, mietitään intervention sopivuutta, riittävyttä ja työskentelyn painopisteen mahdollista muuttamista. Työntekijä arvioi myös koko prosessin ajan omaa työskentelytapaansa.

5.2. Käytännön kokemuksia

Kehittämishankkeen aineisto-osio koostuu kahdesta asiakasperheestä, joissa toteutettiin videoavusteinen vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen tukeminen. Lisäksi nostan esiin joitakin muita erilaisia tilanteita, joissa olen käyttänyt videotointia työvälineenä.

Perhe A, äiti ja kaksi lasta, 8v. ja 6v.;

Ensimmäisessä kuvauksessa lapsi 8v. on kotona, hän ja äiti laittavat ruokaa yhdessä, 6-vuotias tulee taksilla päivähoidosta kotiin. Kuvattua havainnoitaessa äidin ja 6-vuotiaan lapsen välisestä vuorovaikutuksesta voi havainnoida monia myönteisiä osa-alueita, mm. läheisyys, katsekontakti, rauhoittelu, puheen selkeys, yhteinen kiinnostuksen kohde. Äiti kertoo kuvauksen jännittäneen;

”huomaa omat virheet, olisi voinut puhua enemmän eikä vain hymähdellä”.

Äiti huomaa, ettei hänen ja 8-vuotiaan lapsen välillä ole vuorovaikutusta, 6-vuotias vie äidin huomion lähes kokonaan. En ota havainnointilomaketta esille, tähän tilanteeseen siinä on liian paljon informaatiota. Tämän perheen kanssa parasta on edetä yksi asia kerrallaan. Äidin kanssa työstetään vuorovaikutusasiaa käytännönläheisesti keskustellen.

Toisen kuvauskerran aikana äiti huomioi ja on vuorovaikutuksessa molempien lasten kanssa. Kts. havainnointilomake kohta 6. (liite 1). Kuvaustilanteessa lapsi 8v. saa enemmän huomiota osakseen (läksyjen tekemisessä auttaminen), äiti ohjaa nuoremman sisaren leikkimään itsekseen, lähelle, ei torju, on määrätietoinen. Kuvatusta näkee vuo-

rovaikutuksen parantuneen. Työskentely perheen vuorovaikutuksen sujumiseksi lapsen kasvua ja kehitystä tukevaksi jatkuu.

Perhe B, äiti ja lapsi 1,6 v.:

Kuvaan äidin ja lapsen vuorovaikutustilanteita (leikki, - hoito- ja ruokailutilanne) kaksi kertaa, kuvauskertojen välissä ei tehty analysointia. Kuvatun materiaalin havainnoinnin perusteella perheestä, vuorovaikutuksesta, lapsen tarpeisiin vastaamisesta ei noussut huolta ja myönteistä palautetta on runsaasti. Äiti on innoissaan, kun kuvattu materiaali jää hänelle muistoksi, hän kommentoi videointia seuraavasti:

”Erilaista, hyvä jos perhetyöntekijä ”pehmentää” jos jotakin”

Perheen arkea havainnoidessa kuvaustilanteen ulkopuolella äidin jaksamisesta ja oman elämän hallinnasta on kuitenkin huolta. Perhetyö jatkuu, päätämme, että kuvaan heitä myöhemmin uudestaan. Minä päätän ottaa seuraavalla kerralla havainnointilomakkeen havainnoinnin tueksi, mutta perhe muuttaa pois paikkakunnalta ja työskentely jää kesken.

Aikaisemman kokemukseni perusteella vanhemmat voivat jännittää videointia, vaikka ovat suostuneet työmenetelmän käyttämiseen. Olin kuvannut erään perheen vuorovaikutusta äidin toivomuksesta askartelutilanteessa, havainnoinnin perusteella vuorovaikutus oli varautunutta ja niukkaa. Mutta yhtenä tapaamiskertana, kuvaamisen jälkeen, äiti laittoi aikuisille kahvit keittiöön, lapset saivat pullaa ja mehua. Vuorovaikutus keittiössä kahvin ja mehun lomassa oli vapautunutta, lämmintunnelmaista, lasten tarpeet otettiin huomioon, lapsia kuultiin, halailtiin ja otettiin syliin.

Joitakin vuosia sitten kuvasin työkaverini ja hänen lapsensa (1,6 v.) vuorovaikutusta leikki-, hoito- ja ruokailutilanteissa. Käytimme terveydenhoitajan kanssa tätä ns. opetusvideota ensisynnyttäjien ryhmässä esimerkkinä kertoessamme vanhemmille hyvän vuorovaikutuksen tärkeydestä ja merkityksestä lapsen kasvussa ja kehityksessä.

Tieto kiintymyssuhteesta pohjautuu lähinnä pikkulapsiin tehtyihin tutkimuksiin, mutta se auttaa ymmärtämään ja tukemaan myös isompien lasten problematiikkaa ja vanhemmuutta. Olen käyttänyt videokuvausta varhaisnuoren kanssa työskentelyssä, tavoitteena tukea nuoren itsetuntoa. Olen kuvannut häntä eri tilanteissa useita lyhyitä otoksia. Kat-

somme ne heti kuvauksien jälkeen, annan myönteistä palautetta ja nuori vaikuttaa selvästi tyytyväiseltä itseensä.

Olen myös kuvannut perheleireillä otoksia eri tilanteissa ja kokemukset ovat olleet hyviä. Kuvaus auttaa ryhmän yhteishengen ja luottavaisen ilmapiirin luomisessa. Kuvaajalla on vastuu, että jokainen osallistuja kuvataan ja kuvaustilanne on myönteinen, mukava tilanne kuvattavalle. Kuvatut on katsottu iltaohjelmassa ja perheleirin jälkitapaamisessa myöhemmin uudestaan. Ryhmäkuvauksesta annan myönteistä palautetta yleisellä tasolla koko ryhmälle. Perheleirille osallistuneet katsovat kuvattua hyvin kiinnostuneesti, videolta he voivat nähdä itsensä toimimassa yhtenä ryhmän jäsenenä. Ryhmätilanteiden tallenteet tuhoetaan katsomisen jälkeen.

Perhetyössä perheet tavataan pääasiassa perheen kotona, koti kuvauspaikkana on luonteva sekä perheelle tutut arjen tilanteet madaltavat kynnystä kuvaukseen osallistumisesta ja antaa osaltaan hyvät lähtökohdat tasavertaiselle ja luottamukselliselle yhteistyölle (Lehtonen 2008, 139.) Myönteisyyden ylläpitäminen ja onnistuneiden tilanteiden esiin nostaminen vaatii työntekijältä herkkyyttä vuorovaikutuksen havainnoinnissa.

6. ARVIONTI

Kehittämishankkeen tuloksiin vaikuttaa perheen lähtökohdat, tarpeet ja mahdollisuudet, asetetut tavoitteet sekä työntekijän ohjaavuus. Mikä lopulta on se tekijä joka aikaan saa muutoksen? Mikä vaikuttaa asiakkaan tilanteen muuttumiseen parempaan suuntaan? Vuorovaikutuksen tukemisprosessissa se voi olla mikä tahansa työskentelyvaihe tai prosessi kokonaisuudessaan, joka saa vanhemmat ajattelemaan lapsen parasta. Tärkeää on, että vanhempi sitoutuu työskentelyyn yhteisesti sovittuun päämäärään saakka. Työskentelyn päättyessä arvioidaan onko tavoitteet saavutettu, arviointi itsessään on myös osa prosessia ja vaikuttamista.

Kehittämishanke on saavuttanut tavoitteensa jos se lisää keskustelua varhaisen vuorovaikutuksen merkityksestä lapsen kehitykselle perheissä, työntekijöitten keskuudessa sekä myös kuntatason eri foorumeissa. Tärkein vaikuttavuus näkyy yksilötasolla perheissä, parantuneena lasten ja vanhempien välisenä vuorovaikutuksena, jonka myötä myös vanhempien ja lasten hyvinvointi lisääntyy. Ehkä tulokset osaltaan vaikuttavat laajemmin, yhteiskunnallisella tasolla perheiden parantuneena hyvinvointina.

Vaikuttavuuden arviointi on osa tukemisprosessia, se toteutetaan katsomalla kuvattuja vuorovaikutustilanteita. Vuorovaikutuksen muutos mitataan vanhempien itsensä ja työntekijän tekeminä havainnoitena kuvatusta videosta. Asiakkaan osallistuessa arviointitiedon tuottamiseen (Pölkki 2004, 279) hän samalla sitouttaa itseään asiaan ja ottaa vastuuta kuvauksien sujumisesta, jolloin lasta tukevalla vuorovaikutuksella on mahdollisuus siirtyä muihin tilanteisiin. Miltä vuorovaikutus näyttää, miten havainnointilomakkeeseen merkityt vuorovaikutuksen osa-alueet toteutuvat? Onko tavoitteet saavutettu? Ymmärtävätkö vanhemmat lapsen viestit, kantavatko he vastuun vuorovaikutustilanteista? Tuleeko lapsi kuulluksi, näyttääkö hän luottavan ja turvaavan vanhempansa? Onko vuorovaikutuksessa tapahtunut toivottava muutos? Kuulevatko vanhemmat lapsiaan, ovatko heille läsnä, jotta turvallisella kiintymyssuhteella on potentiaaliset mahdollisuudet kehittyä?

Kehittämishankkeen vaikuttavuuden arvioinnin mittarina on havainnointilomake vuorovaikutuksen osa-alueista. Työntekijä arvioitavaksi jää, ottaako hän havainnointilomakkeen heti kokonaisuudessaan työskentelyyn näkyvästi esille vai nostaako hän siitä työskentelyn edetessä yhden osa-alueen kerrallaan käsittelyyn. Työntekijä tekee havain-

noinnista merkinnät lomakkeeseen ja sanottaa vuorovaikutusta vanhemmalle käytännön tasolla.

Intervention vaikuttavuus ja muutos saadaan näkyville kun vuorovaikutusta havainnoidaan useamman kerran ja tuloksia verrataan keskenään. Havainnointilomake antaa systemaattisuutta mittaukseen, muutos on luettavissa ja on luotettavampaa kuin työntekijän tai vanhemman muistin varaan jäänyt tunne. Jos muutosta ei tapahdu, mietitään intervention sopivuutta, riittävyttä ja työskentelyn painopisteen mahdollista muuttamista. Työntekijä arvioi koko prosessin ajan myös omaa työskentelytapaansa.

Aikaisemmin videoavusteista työmenetelmää käyttäessä olen ottanut asiakkailta palautteen kuvaustilanteiden jälkeen sekä havainnoinnin jälkeen suullisesti. Palaute on kirjattu muun asiakaskertomuksen yhteyteen eikä tietoa ole juurikaan hyödynnetty. Omaan kohtaan havainnointilomakkeeseen kirjattu arviointipalaute tulee entistä paremmin otettua huomioon työskentelyn jatkuessa ja työmenetelmän kehittämisessä. Asiallisesti tehty arviointi määrittää ja antaa videoavusteiselle ohjaukselle lisäarvoa. Asiakaspalaute kohdistuu aluksi videokuvaukseen, millaista oli olla kuvattava ja miltä tuntui katsoa kuvattua. Kuvauksien ja yhteistyön jatkuessa asiakasta rohkaistaan arvioimaan vuorovaikutusta, onko edistytty, mistä se näkyy, miten lapsi voi, onko menty tavoitteen suuntaan jne. Tärkeintä on saada vanhemmat havainnoimaan ja arvioimaan vuorovaikutustapahtumaa.

VHT:n hengen mukaisesti kuvatusta etsitään ja annetaan positiivinen palaute, siitä huolimatta vaikka joistakin kuvauksista vuorovaikutuspuutteet ikään kuin ”pomppaavat silmille”. Ammattitaitoa ja osaamista työntekijältä vaatii myönteisen ja kannustavan ilmapiiriin ylläpitäminen silloinkin kun huoli nousee suureksi suuri. Kokemukseni perusteella vanhempi itse havainnoi vuorovaikutuspuutteet helposti ja nostaa ne esille. Työntekijän tehtävänä on arvioida milloin videoavusteinen ohjaus on käyttökelpoinen työmenetelmä, milloin siitä voisi olla hyötyä, mitä tilanteita kuvataan, tapahtuuko muutosta vuorovaikutuksessa ja onko interventio riittävä.

Tässä kehittämishankkeessa kokemus havainnointilomakkeen käyttämisestä jäi vähäiseksi, sitä ei otettu kokonaisuudessaan esille kummassakaan perheessä. Havainnointilomake oli työntekijän käytössä muistuttamassa hyvään ja toimivaan vuorovaikutukseen kuuluvista osa-alueista.

Kehittämishankkeessa mukana olleet molemmat perheet olivat yksinhuoltajaperheitä. Lapsi/lapset asuivat äitiensä kanssa. Äidit suhtautuivat myönteisesti videotyöskentelyyn, he olivat motivoituneita ja havainnoivat vuorovaikutusta avoimesti. Äiti A havainnoi vuorovaikutustilanteesta 8v. lapsen ja hänen välisen puuttuvan vuorovaikutuksen ja seuraavalla kerralla kuvatessa hän kykeni jo hyvin hallitsemaan vuorovaikutustilanteen yhtä aikaa molempien lasten kanssa. Työskentely perheen kanssa oli onnistunut ja sitä oli tarkoitus jatkaa vielä muutaman kuvauskerran verran, mutta työskentely keskeytyi minusta johtuvista syistä. Siirryin perhetyöstä vuodeksi toisiin tehtäviin. Toisen perheen kohdalla työskentely keskeytyi jo aikaisemmin perheen muuttaessa pois paikkakunnalta. Molemmat perheet saivat kuitenkin positiivisen kokemuksen onnistuneesta vuorovaikutuksesta ja vanhemmuudesta.

7. POHDINTA

Erilaisten perheiden ja vaihtelevien tilanteiden kanssa työskenteleminen on arkipäivää perhetyöntekijälle ja työmenetelmän soveltaminen kulloisenkin asiakastilanteeseen vaatii ammattitaitoa. Varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen videoavusteisesti perhetyössä on yksi keino tukea perheiden hyvinvointia ja lapsia. Videoavusteinen perheohjaus (VHT) sopii hyvin perheiden tukemisen työmenetelmäksi ja perhetyöntekijöiden käyttöön. VHT:ssä fokus on tulevaisuudessa ja myönteisyydessä. Perhetyössä työskentely lähtee asiakkaan tukemisesta hänen omista lähtökohdistaan ja kontekstistaan käsin. Työntekijä välittää asiakkaalle lapsen kuulemisen ja läsnäolon merkityksen, arjen pienten tilanteiden tärkeyden. VHT- menetelmä nostaa esille perheiden voimavaroja, osamattomuuden tunteen tilalle nousee tunne kyvykkyydestä vanhemmuuteen. Lehtolainen (2008) mukaan voimaantumisen tapahtuu videokuvan, asiakaslähtöisyyden ja myönteisyyden yhteisvaikutuksena (Lehtonen 2008, 217).

Videoavusteinen perheohjaus työmenetelmä periaatteineen antaa eväitä myös muihin asiakastapaamisiin. Tieto kiintymyssuhteesta pohjautuu lähinnä pikkulapsiin tehtyihin tutkimuksiin, mutta se auttaa ymmärtämään ja tukemaan myös isompien lasten problematiikkaa ja vanhemmuutta.

Videoavusteinen ohjaus sopii työmenetelmäksi sen jälkeen kun lastensuojelutarve- tai muu selvitys perheen tilanteesta on jo tehty ja työskentely perheen kanssa alkaa. On tärkeää havainnoida perheen ja lasten tilannetta myös muissa arjen tilanteissa, kuvatussa materiaalissa lapsen puutteellinen huolenpito ei välttämättä näy. Yleensä kuvatut tilanteet tukevat muuta havainnointia, muttei välttämättä aina.

Videoavusteinen vuorovaikutuksen tukeminen työmenetelmä antaa vanhemmille itselleen mahdollisuuden havainnoida perheen vuorovaikutusta, sen puutteita, mutta ennen kaikkea myös onnistumisen hetkiä. Työntekijän rooli on ohjata tilannetta ja nostaa huomion kohteeksi onnistuneita vuorovaikutustilanteita. Ammattitaitoa ja osaamista työntekijältä vaatii myönteisen ilmapiiriin ylläpitäminen silloinkin kun huoli lapsesta on suuri.

Kuvatun materiaalin lisäksi myös kaikki muu mikä liittyy asiakastapaamiseen, on merkityksellistä. Asian esille nostaminen, kuvaamisesta keskusteleminen kertoo asiakkaalle

asian tärkeydestä. Positiivisen vuorovaikutuksen jatkuminen ja käytäntöön saattaminen vaatii useinkin pitkäjänteistä perheen tukemista.

Havainnointilomake ei ole työskentelyn tärkein osa, se on apuväline ja työntekijän muistilista vuorovaikutuksen liittyvistä osa-alueista. Vanhemmista riippuen se joko voidaan ottaa havainnoinnissa esille tai sitten nostaa osa-alueita esille vähitellen niiden ilmaantuessa ja työskentelyn jatkuessa. Tärkeintä on toimia vanhemmuutta kunnioittavasti ja kannustavasti myönteisessä hengessä.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti 2007. Laadullinen tutkimus. 3.painos. Gummerus, Vaajakoski.

Arajärvi, Terttu 1999. Hyvä Lapsuus. Vauvasta koululaiseksi. Karisto. Hämeenlinna.

Arnkil, Tom Erik 2004. Verkostotyö lastensuojelussa – menetelmät huolen mukaan. Teoksessa Puonti, Annamaija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.). Lastensuojelu tänään. Tammi. Jyväskylä. 214 – 239.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. painos. Gummerus, Jyväskylä.

Furman, Ben & Ahola, Tapani 1993. Muuttuset: Terapiasta ratkaisuihin. Lyhytterapiainstituutti. Otava. Keuruu.

Glaser, Danya 2001. Lapsen pahoinpitelyn ja laiminlyönnin vaikutukset aivoihin – kirjallisuuskatsaus. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.). Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Wsoy. Vantaa. 67 – 114.

Grönfors, Martti 1985. Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. 2. painos. Wsoy, Juva.

Grönfors, Martti 2007. Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. 2. painos. PS-kustannus, Jyväskylä.

Hautamäki, Airi 2001. Kiintymyssuhdeteoria- teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.). Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Wsoy. Vantaa. 13 – 66.

Heikkinen, Hannu L.T. 2007. Toimintatutkimus- toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. 2. painos. PS-kustannus, Jyväskylä.

Helkama, Klaus & Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela 2004. Johdatus sosiaalipsykologiaan. 3. – 5. painos. Edita. Helsinki.

Himberg, Lea & Jauhiainen, Riitta 1998. Suhteita – Minä, me ja muut. Wsoy. Porvoo.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja kirjoita. 13. painos. Tammi. Helsinki.

Kananen, Jorma 2009. Toimintatutkimus yritysten kehittämisessä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 101.

Kalland, Mirjam 2001. Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltamien erityistilanteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.). Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Wsoy. Vantaa. 198 – 233.

Kalland, Mirjam 2004. Vauvan ja lapsen kehityksellisen tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Annamaija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.). Lastensuojelu tänään. Tammi. Jyväskylä. 119 – 140.

Lahikainen, Anja Riitta & Pirttilä-Backman, Anna-Maija. 2004. Sosiaalipsykologian perusteet. Otava. Keuruu.

Laitinen, Hanne 1998. Havainnointitutkimuksen perinteiset koulukunnat. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 56. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto. Kuopio.

Lehtonen, Päivi Hannele 2008. Voimauttava video. Asiakaslähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan muodostama työorientaatio perhetyön menetelmänä. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Metsämuuronen, Jari 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia-sarja 4. 3. painos. Gummerus. Jyväskylä.

Ojala, Toini & Uutela, Antti. 1993. Rakentava vuorovaikutus. Wsoy. Porvoo.

Peräkylä, Anssi. 2001. Erving Goffman. Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Toim. Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena. Vastapaino. Tampere.

Punamäki, Raija-Leena 2001. Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen välinen yhteys. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.). Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Wsoy. Vantaa. 174 – 197.

Pölkki, Pirjo 2004. Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Puonti, Annamaija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.). Lastensuojelu tänään. Tammi. Jyväskylä. 270 – 319.

Sinkkonen, Jari 2001. Kiintymyssuhteen häiriöiden yhteydet psykopatologiaan. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.). Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Wsoy. Vantaa. 146 – 173.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) 2001. Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Wsoy. Vantaa.

Videoavusteinen perhe- ja vuorovaikutuksen ohjaus 2008.
<http://www.lastenkuntoutus.net/kehittaminen/vht-vig/>

Vilen, Marika & Leppämäki, Päivi & Ekström, Leena 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. WS Bookwell Oy. Juva.

